

О.В.Костюкова, асп.

Національний університет водного господарства та природокористування, м.Рівне

Ризики при проведенні державного фінансового аудиту суб'єктів господарювання

У статті розглядаються ризики, які виникають при здійсненні державного фінансового аудиту суб'єктів підприємництва, що використовують державне чи комунальне майно і кошти, а також суб'єктів господарювання державного сектора економіки. Розкрито зміст складових моделі аудиторського ризику для цього різновиду державного фінансового аудиту.

ризик, державний аудит, державний сектор, аудиторський ризик, використання бюджетних коштів, внутрішньогосподарський ризик, ризик контролю, ризик не виявлення помилок, модель аудиторського ризику

Оцінка ризиків має важливе практичне значення при здійсненні як аудиту, що проводиться незалежними аудиторськими фірмами чи аудиторами, так і державного аудиту, який здійснюють органи Державного контрольно-ревізійного управління. Проведення аудиту завжди супроводжується певним ризиком, тому завдання аудитора полягає у його визначенні та зменшенні до оптимального рівня.

Основні засади проведення державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм (аудиту ефективності) регламентовані Постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм” [12] і Методичними рекомендаціями щодо проведення органами ДКРС аудиту державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм [11]. Здійснення аудиту фінансової та господарської діяльності (фінансового-господарського аудиту) регламентується Постановою Колегії Головного контрольно ревізійного управління України „Про Концепцію запровадження у роботу органів державної контрольно-ревізійної служби аудиту фінансової та господарської діяльності бюджетних установ” [14], а також Методичними рекомендаціями з проведення органами ДКРС аудиту фінансової та господарської діяльності бюджетних установ [10]; державного фінансового аудиту суб'єктів господарювання – Постановою Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку проведення органами ДКРС державного фінансового аудиту суб'єктів господарювання” [15] та Методикою проведення органами ДКРС державного фінансового аудиту суб'єктів господарювання [9]. У наведеному переліку нормативних документів не згадується про *допустимий аудиторський ризик*.

У вітчизняній фаховій літературі питаннями аудиторського ризику займаються М.Т.Білуха, В.С.Рудницький, С.Ф.Голов, В.С.Шульга, В.П.Завгородній. Разом з тим, ризики в процесі аудиту використання бюджетних коштів на сьогоднішній день залишаються мало дослідженими.

Метою даної роботи є вивчення аудиторського та інших ризиків при здійсненні державного фінансового аудиту (ДФА) суб'єктів господарювання, які використовують державне чи комунальне майно і кошти та суб'єктів господарювання державного сектора економіки.

У довідковій літературі *ризик* часто трактується по-різному – від визначення ризику виключно як виду комерційної діяльності до ототожнення ризику з будь-якою

діяльністю. Ризик може бути як присутнім, так і бути відсутнім в будь-якій діяльності, бо вибір залишається за суб'єктом [1, с.110]. Ризик має місце тільки там, де може бути як мінімум два сценарії розвитку подій, відповідно – *два і більше можливих альтернативних результатів* [7, с.10].

Під ризиком у філософському плані можна розуміти ступінь вірогідності передбачуваного результату у процесі становлення нового, поява якого обумовлена не тільки об'єктивними умовами, але й знаннями, умінням і волею колективу, окремої людини [1, с.110].

Повніше характеризує визначення „ризик” поняття „ризикова ситуація”, оскільки воно безпосередньо поєднане зі змістом терміна „ризик”.

Поняття *ризикової ситуації* можна визначити як поєднання, сукупність різних обставин і умов, що створюють певну обстановку для того чи іншого виду діяльності. Іншими словами, саме сукупність умов і обставин створюють ризикову ситуацію і виступають причинами ризику.

Ризикова ситуація пов'язана з статичними процесами; її супроводжують три одночасних умови, які включають: наявність невизначеності, необхідність вибору альтернативи (відмова від вибору також є різновидом вибору) та можливість оцінити імовірність здійснення вибраних альтернатив [3, с.7 – 9].

Під *економічним ризиком* розуміють такий вид ризику, який виникає при будь-яких видах підприємницької діяльності, спрямованих на одержання прибутку і пов'язаних з виробництвом продукції, реалізацією товарів, наданням послуг, виконанням робіт; товарно-грошовими і фінансовими операціями; комерцією, а також реалізацією науково-технічних проектів [3, с.10].

В економічній енциклопедії ризик трактується як „атрибут прийняття рішення у ситуації невизначеності”. Теорія ризику у сучасному вигляді була започаткована працями Дж.Неймана та О.Моргенштейна [5, с.214]. Некласичну теорію ризику розробили в 20-30-ті рр. ХХ століття економісти США А.Маршал і А.Пігу (теорія кризи). Вона заснована на концепції корисності, згідно якої необхідно вибирати економічний варіант, що забезпечує прийнятні коливання очікуваного прибутку [1, с.113].

Концепція аудиторського ризику в міжнародній практиці пов'язана з двома основними ризиками, які потрібно враховувати аудитору під час здійснення своєї діяльності. По-перше, це *ризик бізнесу* або підприємницький ризик, який полягає у можливості наступних збитків як від небажання замовника оплатити послуги, так і внаслідок судових чи інших витрат, пов'язаних із претензіями до якості виконаних робіт. Такий ризик характерний для кожного виду підприємницької діяльності [6, с.57].

Для аудиту ефективності та аудиту фінансової та господарської діяльності бюджетних установ ризик бізнесу не є значним з огляду на характер відносин між державними аудиторами (посадові особи органів Державної контрольно-ревізійної служби) і клієнтами (бюджетні установи, виконавці бюджетних програм), які мають спільну мету – досягнення найкращих результатів використання бюджетних коштів.

По-друге, це ризик того, що аудитор може зробити неправильний висновок у результаті перевірки навіть при повному дотриманні усіх існуючих вимог до здійснення аудиту. Тому вважається, що якість роботи аудитора повинна оцінюватись лише щодо ретельності виконання його обов'язків. Цей ризик отримав назву *аудиторського ризику* [6, с.57].

Державний аудитор повинен чітко розуміти, у чому полягає аудиторський ризик, його суть, складові, як його визначити і його максимально допустимий рівень, зробити все можливе (провести аудиторську перевірку так, щоб це давало найбільшу вірогідність невиявлення суттєвих помилок), щоб звести ризик невиявлення до

мінімуму. Цього можна досягти, проводячи більшу кількість аудиторських процедур і правильно вибравши спосіб одержання аудиторських доказів.

Економічна енциклопедія визначає *ризик аудиту* як „усвідомлену можливість невиявлення аудитором (аудиторською фірмою) реальних помилок, більш допустимих меж і ймовірного складання неправильного аудиторського висновку зі сподіванням позитивного результату аудиту після завершення всіх аудиторських процедур” [4, с.56]. Стандарти аудиту державних організацій, видані Головним бюджетно-контрольним управлінням США, визначають його як можливість того, що результати аудиту, висновки, рекомендації чи гарантії, надані аудитором, будуть неправильними або неповними внаслідок впливу таких факторів, як недостатність та/чи невідповідність доказів, неадекватний процес аудиту, чи приховування або неправильне представлення інформації через перекручення або шахрайство [16, с.123].

У зв'язку з тим, що ДФА суб'єктів господарювання, що використовують державне чи комунальне майно і кошти, і суб'єктів господарювання державного сектора економіки поєднує елементи аудиту ефективності та фінансово-господарського аудиту, доцільним вважаємо розглянути аудиторський ризик при здійсненні цього різновиду державного фінансового аудиту.

Допустимий аудиторський ризик – це визнання аудитором міри наявних у вихідній документальній інформації помилок та неточностей після того, як аудит був завершений. Це ризик того, що аудитор висловить невідповідну аудиторську думку, якщо звіти суб'єктів господарювання містять суттєво викривлену інформацію [8, с.85]. На аудиторський ризик можуть впливати: часові рамки аудиту, складність або чутливість виконуваних робіт, обсяги програми у грошових або натуральних вимірниках, можливість систем і процесів суб'єкта аудиту відслідковувати неузгодженості, значні помилки чи фальсифікації, а також доступ аудитора до необхідної інформації [16, с.123].

Об'єктивними причинами аудиторського ризику при ДФА суб'єктів господарювання може бути недосконалість законів та інших нормативних актів з економічних питань, а також недостатнє нормативне забезпечення державного аудиту; неналежний рівень системи обліку і внутрішнього контролю; умови діяльності суб'єктів перевірки; зміст бізнесу; рівень техніки і технології тощо.

До суб'єктивних належать причини, пов'язані з компетентністю та діями державного аудитора; невідповідність рівня професійної підготовки аудитора; неправильне застосування прийомів та способів аудиту; неналежне виконання аудиторських процедур; недбале ставлення аудитора до виконання своїх обов'язків.

Внутрішньогосподарський ризик (невід'ємний ризик, властивий ризик) – міра очікування аудитором помилки в вихідній інформації, яка використовується в аудиторських дослідженнях, що перевищує допустиму величину до перевірки системи внутрішнього контролю. Традиційно, його рівень найбільший.

Під час розробки загального плану перевірки державний аудитор, безперечно, повинен оцінити властивий ризик на рівні фінансової звітності, тобто порівняти попередню оцінку розміру властивого ризику з найсуттєвішими залишками по бухгалтерських рахунках і певних категоріях операцій.

Для того, щоб зробити оцінку властивого ризику, аудитору слід використати свої професійні знання для врахування та оцінки факторів потенційних ризиків [8, с.83].

Прикладами потенційних ризиків на рівні фінансової звітності можуть бути:

- рівень цілісності управління;
- досвід, знання та зміни в управлінському апараті за певний період: малий досвід управлінського персоналу може вплинути на якість підготовки фінансової звітності суб'єкта, що перевіряється;

- тиск на керівництво (наприклад, обставини, які можуть нашкодити керівництву на перекручення фінансової звітності);
- фактори, що впливають на галузь, в якій здійснює діяльність одержувач бюджетних коштів (економічні умови та умови конкуренції, зміни в технології виробництва та послуг, загальній обліковій практиці, а також у фінансових тенденціях і показниках);
- бухгалтерські рахунки, які дають уявлення про фінансовий стан суб'єкта, і які вимагають виправлення (зокрема, рахунок фінансових результатів, за яким треба було зробити коригування в попередньому періоді);
- здатність активів до анулювання або неправильного представлення;
- терміни завершення незвичайних і складних угод, особливо в останні дні року.

Оскільки при оцінці раціонального використання бюджетних ресурсів за результативними показниками (продуктивності, ефективності, затрат, якості) залежно від змісту програми використовують різні інформаційні джерела, при аудиті потрібно також враховувати ризик відхилень у статистичній звітності, даних внутрішньогосподарського (управлінського) бухгалтерського обліку, даних (вибіркових) з первинної облікової документації та експертних оцінок, аналітичних даних, що можуть спричинити помилки при розрахунку результативних показників. Крім цього, слід врахувати компетентність і досвід управлінського персоналу з їх визначення. Отже, до складу властивого ризику можна включити ризик неправильної оцінки виконання бюджетної програми.

Та все ж основним джерелом інформації для оцінки результативних показників залишається фінансова звітність одержувача бюджетних коштів, тому аспекти практики фінансового аудиту можуть бути запозичені для визначення аудиторського ризику при державному аудиті.

Ризик контролю, або *ризик системи внутрішнього контролю та організації бухгалтерського обліку* – це ризик неефективності внутрішнього контролю та системи бухгалтерського обліку. Він полягає у тому, що системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю не завжди функціонують настільки ефективно, щоб своєчасно запобігти, викрити та виправити помилки, які можуть статися у залишку по певному бухгалтерському рахунку або у певній категорії операцій. Державному аудитору необхідно отримати вичерпні роз'яснення від працівників служб внутрішнього контролю і обліку одержувача бюджетних коштів для того, щоб надалі він мав змогу правильно спланувати аудит [2, с.74].

Причому при проведенні аудиту ефективності аудитор бере до уваги рішення та процедури в межах систем обліку й внутрішнього контролю, що не завжди належать до фінансової звітності. Прикладом є рішення та процедури, що стосуються ефективності певних управлінських процесів прийняття рішень (визначення цін на надання послуг або витрат на дослідження й розвиток, визначення резервів оптимізації поточних видатків тощо) [8, с.84].

Ризик невиявлення помилок полягає у тому, що аудиторські процедури не завжди можуть виявити помилку, що перевищує допустиму величину. Це ризик того, що внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин державним аудитором буде:

- неправильно оцінено рівень управління фінансово-господарською діяльністю суб'єкта господарювання, яка полягає у забезпеченні дотримання вимог законодавства, актів і рішень органів управління та суб'єкта господарювання, виконання статутних завдань, фінансових планів, досягнення визначених цілей, достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності, збереження активів;
- не виявлено фактори (упущення і недоліки організаційного, нормативно-правового та фінансового характеру), які негативно впливають на фінансові результати

фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, на його фінансовий стан, виконання статутних завдань, досягнення запланованих цілей та визначення рівня негативного впливу цих факторів, за їх фактичного існування.

Ризик невиявлення помилок складається з ризику аналітичних процедур і ризику тестування деталей.

Ризик аналітичних процедур – це ризик того, що аналітичні процедури не можуть виявити суттєвих помилок [2, с.74]. Слід відзначити, що аналітичні процедури здебільшого складають основу аудиту ефективності. При цьому вони суттєво відрізняються від аналітичних процедур, що застосовуються у фінансовому аудиті та є незалежними тестами фінансової інформації, аналізом важливих відносних показників, який здійснюється шляхом вивчення та порівняння взаємозалежностей.

При проведенні ДФА суб'єктів господарювання аналітичні процедури повинні застосовуватися по відношенню до фінансових коштів і майна держави, для експертизи досягнутих фінансових та результативних показників, для оцінки прогнозів і напрямів розвитку певних галузей економіки і регіонів, а також країни загалом.

Ризик тестування деталей – ризик того, що в результаті проведених детальних тестів не буде виявлено суттєвих помилок.

У залежності від ризику невиявлення помилок знаходиться ризик того, що, незважаючи на об'єктивну потребу, рекомендації щодо підвищення ефективності управління фінансово-господарською діяльністю суб'єкта господарювання, усунення наявних недоліків і порушень, та запобігання їх у подальшому не будуть надані в належному обсязі, адже вони базуються виключно на результатах роботи, фактах і висновках аудитора. Отже, при проведенні ДФА суб'єктів господарювання існує ризик неналежного рівня рекомендацій з ефективного управління державними ресурсами. Поряд з цим, навіть при високій якості рекомендацій існує також ризик неналежного їх виконання суб'єктами господарювання. Тому орган ДКРС здійснює моніторинг та облік стану впровадження пропозицій, відображених в аудиторському звіті чи інформації про результати аудиту.

Враховуючи модель, розкрити в Положеннях по стандартах аудиту (SAS) 39 і 47 [8, с.82], модель аудиторського ризику для ДФА суб'єктів господарювання може бути представлена у вигляді формули:

$$AP = ВРФЗ \times ВРБП \times РВК \times РСО \times РАП \times РТД,$$

де AP – допустимий аудиторський ризик;

ВРФЗ – властивий ризик на рівні фінансової звітності;

ВРБП – властивий ризик на рівні бюджетної програми;

РВК – ризик невідповідності системи внутрішнього контролю;

РСО – ризик неефективності організації системи бухгалтерського обліку;

РАП – ризик аналітичних процедур;

РТД – ризик тестування деталей.

Узагальнюючи вищесказане, можна зробити наступні **висновки**. У результаті проведеного дослідження було визначено ризики, які можуть виникати при проведенні державного фінансового аудиту суб'єктів господарювання. Вважаємо за доцільне внести доповнення до нормативної бази здійснення аудиту ефективності, аудиту фінансової та господарської діяльності бюджетних установ та ДФА суб'єктів господарювання, передбачивши у них такий важливий елемент аудиторських досліджень, як допустимий аудиторський ризик. На основі існуючої моделі аудиторського ризику, яка застосовується при здійсненні фінансового аудиту підприємств, було розкрито сутність складових моделі для суб'єктів підприємництва, що використовують (використовували у періоді, що перевіряється) державне чи комунальне майно і кошти, а також суб'єктів господарювання державного сектора

економіки. Її представлено у вигляді розширеної формули, що враховує деякі особливості проведення державного фінансового аудиту суб'єктів господарювання. Знання рівня аудиторського ризику допоможе державним аудиторам правильно спланувати аудит, визначити кількість аудиторських доказів, які необхідно отримати протягом виконання процедур перевірки, зменшити цей ризик до прийняттого рівня та об'єктивніше підійти до результатів проведеного аудиту.

Список літератури

1. Андреева О.А. Стабильность и нестабильность в контексте социокультурного развития. – Таганрог: ТИУиЭ, 2000. – 232 с.
2. Бондар М. І. Аудит в АПК: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 188 с.
3. Донець Л.І. Економічні ризики та методи їх вимірювання: Навч. посіб. – К.: Центр навч. літ-ри, 2006. – 312 с.
4. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.: ...С.В.Мочерний (відп.ред.) та ін. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2000. – 864 с.
5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / Редкол.: ...С.В.Мочерний (відп.ред.) та ін. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2002. – 952 с.
6. Зубілевич С.Я., Голов С.Ф. Основи аудиту. – К.: Ділова Україна, 1996. – 374 с.
7. Ілляшенко С.М. Економічний ризик: Навч. посіб. – К.: Центр навч. літ-ри, 2004. – 220 с.
8. Левицька С.О. Аудиторський ризик при проведенні аудиту ефективності // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2005. – №2. – С.79-88.
9. Методика проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту суб'єктів господарювання, затверджена наказом ГоловКРУ від 09.10.07 р. №232.
10. Методичні рекомендації з проведення органами державної контрольно-ревізійної служби аудиту фінансової та господарської діяльності бюджетних установ. Затверджені наказом ГоловКРУ України від 19.12.05 р. №451.
11. Методичні рекомендації щодо проведення органами державної контрольно-ревізійної служби аудиту державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм. Затверджені наказом ГоловКРУ України від 15.12.05 р. №444.
12. Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм” від 10.08.04 р. №1017.
13. Постанова Кабінету Міністрів України „Про затвердження Порядку проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту діяльності бюджетних установ” від 31.12.04р. №1777.
14. Постанова Колегії Головного контрольно ревізійного управління України „Про Концепцію запровадження у роботу органів Державної контрольно-ревізійної служби аудиту фінансової та господарської діяльності бюджетних установ” від 8.10.04 р. №11.
15. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Порядку проведення органами державної контрольно-ревізійної служби державного фінансового аудиту суб'єктів господарювання” від 23.03.06 р. №361.
16. Comptroller General of the United States. Government Auditing Standards. – July 2007 Revision. – 219 p.

В статье рассмотрены риски, возникающие при осуществлении государственного финансового аудита субъектов предпринимательства, которые используют государственное или коммунальное имущество и средства, а так же хозяйствующих субъектов государственного сектора экономики. Раскрыто содержание составляющих модели аудиторского риска для этой разновидности государственного финансового аудита.

The article considers the problem of risks that arise during realization of public financial audit of economic entities, which use state or communal property and means, and economic entities of public sector of economy. The content of components of audit risk model for this kind of public financial audit is given.